

Roslagens Fornminnes- och Hembygdsförening

Program och information 2015

Fornminnes-
föreningen

130 år senare

I Torsten Nordströms samlingar finns några teckningar med olika vyer från 1880-talets Norrtälje signerade Thor Bäckström. Där finns också den här lilla oljemålningen med utsikt över ån från den gamla lastageplatsen. Thor Bäckström föddes 1866 som son till garvaren Thor Bäckström d. ä, och var alltså i tjugooårsåldern då han tecknade och målade sina Norrtäljemotiv. Societetsbron har flyttats sedan Thor målade, och ett och annat har förändrats. Men nog känner man igen sig, även om huset på andra sidan ån bytt färg och blivit utbyggt åt gårdssidan.

Kallelse till Roslagens Fornminnes- och Hembygdsförenings årsmöte 18 mars 2015

Årsmötet hålls i Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum, Verkstadsgatan 6, onsdag 18 mars 2015 kl 19.00. Efter årsmötesförhandlingarna får vi en sammanfattning av resultatet av de senaste årens arkeologiska undersökningar i Norrtälje.

Dags att summera året 2014

Den 19 mars höll föreningen ett välbesökt årsmöte, där Lennart Jansson avgick som ordförande efter mer än femtio års arbete i föreningens styrelse. Till ny ordförande valdes Anders Thornström.

Under året har utbyggnadsplanerna för hamnen diskuterats livligt. Bland annat har krav framförts på folkomröstning i frågan. Den 10 maj medverkade föreningen, tillsammans med andra kultur- och hembygdsföreningar i kommunen, i en kulturmanifestation i Societetsparken. Trots kylan kom mycket folk och en kulturpolitisk debatt med deltagare från samtliga partier genomfördes.

Under året har föreningen anordnat två vandringar i Norrtälje, dels i mitten av maj då vi höll en mycket välbesökt stadsvandring i Bältartorpsområdet, dels i slutet av augusti då vi besökte olika miljöer där Norrtäljes fotografer bött och verkat. En rapport om stadens fotografer finns på föreningens hemsida www.hembygd.se/roslagen.

Gevärsfaktoriet och dess historia intresserar många norrtäljebor och sedan i höstas är det möjligt att via nätet ta del av räkenskaper och rapporter ur Krigskollegiums arkiv. Företaget ArkivDigital har på Fornminnesföreningens initiativ digitaliserat ett hundratal sidor från perioden 1661-1719. Den som har ett eget abonnemang på ArkivDigital kan söka handlingarna under "Krigskollegium Artilleridepartementet". Den som saknar abonnemang kan utnyttja datorerna på stadsbiblioteket eller stadsarkivet.

Roslagsmuseets vänner bedrev under sommaren en mycket populär och framgångsrik caféverksamhet i Roslagsmuseets park. Vänföreningen, som under ett par år varit en del av Fornminnesföreningen, valde i höstas att åter bli en självständig förening med egen styrelse. Vi önskar dem allt gott och lycka till. De gör ett fantastiskt ideellt arbete genom att hålla liv i miljön vid Roslagsmuseet.

Kommunstyrelsen har annars under året intresserat sig för stiftelsen Roslagsmuseet på ett förödande

sätt. Stiftelsen har, sedan kommunen brutit sitt avtal om att bidra till drift och underåll, ett stort och växande underskott. Majoriteten i stiftelsen beslöt därför att sälja fastigheten i Långgarn, där museet har sitt föremålsarkiv. Fornminnesföreningen, som är en av stiftarna, motsatte sig naturligtvis beslutet. En försäljning av Långgarn har utretts många gånger under årens lopp och varje gång har man kommit fram till att det vore ekonomiskt vansinne. Trots det såldes Långgarn för 5,5 miljoner och föremålsarkivet får nu hyras tillbaka av stiftelsen för 0,5 miljoner per år. Att skaffa nya likvärdiga lokaler kommer att kosta mycket mer än vad försäljningen inbringade, samtidigt som kapitalet för var månad smälter ihop på grund av hyreskostnaden.

Stiftelsen beslöt även att använda pengar från försäljningen till att inventera magasinens alla 30 000 föremål.

Försäljningen av Åvillan - Roslagsmuseets grannfastighet - blev klar under året, och där väntar vi på 2 miljoner som ska användas för upprustning av faktoriet. Vi hoppas att den nya politiska majoriteten kan skapa förutsättningar för en långsiktig lösning på problemen med stiftelsens ekonomi. I dag ser vi inte att stiftelsen inom överskådlig framtid ska kunna leva upp till stiftelseurkundens formulering om att hålla museets samlingar tillgängliga för allmänheten. Kanske kan det nya kommunägda museet - Norrtälje museum - i framtiden även ställa ut Roslagsmuseets föremål.

Norrtälje museums lokaler, i anslutning till det trapphus kommunen byggt för att förbinda stadskärnan med det nya badhuset, håller dock ännu inte de säkerhetskrav man bör ställa för att låna ut föremål till utställningar.

Den stora och svårlösta frågan är dock var stiftelsen ska kunna förvara Roslagsmuseets 30 000 föremål då pengarna är slut och hyreskontraktet på Långgarn löpt ut.

Anders Thornström, ordförande

Program 2015

Onsdag 18 mars

Årsmöte kl 19.00

Efter årsmötesförhandlingarna dricker vi kaffe och informerar oss om vad de senaste årens arkeologiska undersökningar tillfört vår kunskap om Norrtäljes historia.

Plats: Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum, Verkstadsgatan 6.

Tisdag 14 april

Curt Lundblad berättar

Fotografen och Norrtäljekännaren Curt Lundblad berättar med bilder om arkitekten och byggmästaren Harry Jorild. Som chef för KJ bygg har Harry Jorild varit med om att skapa många av stadens kända miljöer. Plats och tid: Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum klockan 19.00.

Tisdag 19 maj

Jakten på Norrtälje hamn - en vandring längs ån

Stadsvandring med Hans Landberg längs Norrtäljeån på jakt efter gamla hamnlägen, fördämningar och broar. Promenaden tar cirka en timme och vi samlas klockan 18.00 utanför Rödakorsgården, Trädgårdsgatan 5. Medlemmar fritt, övriga betalar 50 kronor.

Tisdag 25 augusti

Norrtäljeforskning via arkiv och internet

Anders Thornström berättar om hur man går till väga då man vill ta steget från släktforskning till lokalhistorisk forskning. Plats och tid: Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum klockan 19.00.

Tisdag 22 september

Gårdar och bebyggelse kring Norgegärdet

Hans Landberg visar bilder och berättar om Gransäter, Grind och Fågelsången. Plats och tid: Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum klockan 19.00.

Tisdag 20 oktober

Norrtäljes fotografer och deras bilder

Kerstin Sandberg och Eva Landberg berättar kring fotografer och fotografier. Plats och tid: Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum klockan 19.00.

Tisdag 17 november

Torsten Nordströms fotoalbum

Kerstin Sandberg och Eva Landberg visar bilder på människor och miljöer ur färghandlare Torsten Nordströms fotografialbum. Plats och tid: Kafé Smedjan på Pythagoras Industrimuseum klockan 19.00.

Panorama över Norrtälje vid början av 1860-talet.

En ny tidsresa

I Fornminnesföreningens programblad 2013 berättade vi om en fotografisk panoramabild över Norrtälje tagen i början av 1860-talet. Då hade Torsten Nordströms stiftelse lyckats förvärva en av de minst 4 fotografier som ingår i panoramat. Under 2014 har en privat samlare i Norrtälje lyckats komma över ytterligare en bild i serien.

Genom att detaljgranska fotografierna kan vi sluta oss till att panoramat måste ha tagits mellan 1862 och 1865. Det går också, med ledning av det som syns av förgrunden, att hitta den exakta plats i Södra bergen där fotografen ställt upp sin kamera. I dag finns det

över huvud taget ingen utsikt över staden från den platsen eftersom slyskogen fått växa sig hög.

På vyn över 1860-talets Norrtälje ser vi mitt i bilden hur landsvägen från Roslagsbro och Vätö kommer ringlande ner mot staden över Bältartorpsbacken. Invid landsvägen ligger Bältartorps gård, den ljusa byggnaden i skogsbrynet, och framför den ser vi den äldre mangårdsbyggnaden som vid den här tiden var arrendatorsbostad. I sluttningen nedanför syns gårdens många ekonomibyggnader. Här ligger i dag flerfamiljshusen i kvarteret mellan Gransätersgatan och Vegagatan. Den stora herrgårdsliknande villan på Bältartorp, som finns kvar än i dag, upp-

fördes av Norrtäljes stadsläkare, doktor Sommelius, på 1820-talet. Vid tiden för fotografiet var emellertid doktorn död sedan ett par år och brukspatron August W. Isberg styrde på Bältartorp.

Berget på andra sidan landsvägen är Svinskogsberget där Norrtäljebornas grisar gick på sommarbete. I dag finns Roslagsskolan och stadens vattentorn på berget.

Då vi följer landsvägen ner mot staden hamnar vi rakt framför en stor ljus tvåvåningsbyggnad. Det är det alldeles nybyggda läroverket. Skolhuset ritades av arkitekten Johan Fredrik Åbom och togs i bruk höstterminen 1862. Lärosalarna lystes upp av sådana mo-

derniteter som "Amerikanska Photogenlampor".

Framför kyrkan, vars torn nyss blivit färdigt, ser vi en samling av andra skolbyggnader. Rakt framför kyrktornet ligger Gamla klockargården, som förutom skolsal rymde fattigstugan och bostad för komminister och klockare. Den byggnaden är i dag riven och ersatt av en modernare. Till höger om Gamla klockargården, från oss sett, ligger Billborgska skolhuset från 1840. Det står kvar än i dag som en del av Billborgsskolan. Det gör även byggnaden som delvis skymmer de båda föregående – Holmerska slöjdskolan – då som nu invid Lilla Brogatan.

Holmerska skolan stod klar 1860 efter en donation av fru Johanna Margareta Holmers, en syster till den Johan Billborg som donerat pengar till det Billborgska skolhuset. Fru Holmers slöjdskola var avsedd för flickor till fattiga föräldrar. Här skulle flickorna få lära sig all slags passande kvinnoslöjd. Något annat förväntades inte flickor behöva lära sig vid den tiden.

Fru Holmers hade egentligen testamenterat en annan tomt till skolbygget, men den ansågs av dåvarande stadsläkaren Per Palmgren som alltför sank och osund. Istället köpte Palmgren själv tomten, efter att kommunen bjudit ut den på auktion, och där byggde han sin egen magnifika villa. Det är den stora ljusa byggnad vi ser på bilden mitt under läroverkets gavel. Det Palmgrenska huset står fortfarande kvar i hörnet av nuvarande Roslagsgatan och Rögårdsgatan.

I bildens förgrund skymtar vi Stora Torget mellan husen till vänster. Det ska ännu dröja nästan tio år innan den stora byggnad som i dag rymmer Handelsbanken tar plats vid torget. Än så länge står garvare Wildners gamla rödfärgade stugor längs Stora Torgets norra sida.

Precis mitt i bilden ligger postgården med takkupa på det brutna tegeltaket. Här ansvarade vid 1860-talets början postmästaren Carl Ludvig Lindstedt för Norrtäljes kontakter med omvärlden. Till höger om posten känner vi igen Lilla Torget med Wallinska gårdarna.

Då fotografiet togs uppifrån Södra bergen kallades gårdarna ännu Buhrmanska gårdarna och ägdes av en bagare Widegren. Det skulle dröja till 1800-talets slut innan namnet Wallinska gårdarna fick fäste.

På den plats vid Lilla Torget där Stadshotellet med sin park finns i dag ligger en stor öppen yta delvis omgiven av stora rödfärgade timmerbyggnader. Det är fabriksgården – ett stort industriområde mitt inne i centrala staden.

Här låg ännu på 1860-talet Carl Appelbergs klädesfabrik, som tillverkade vadmal och annat kläde av olika kvaliteter. Det som ser ut som vitmålade staket

Fabriksgården på en annan bild från mitten av 1860-talet. Själva fabrikshuset är den stora byggnaden i bildens vänstra del. Till höger i bild löper Lilla Brogatan bort mot Kyrkogatan.

som löper över gården är tork- och blekställningar för färgat och valkat kläde.

Fabriksgårdens historia är så intressant att den kan motivera en längre utläggning. Det hela började 1776 då kronan köpte alla tomter invid ån väster om Lilla Brogatan. Borgarnas gårdar revs och kronan byggde upp ett bränneri för tillverkning av brännvin i industriell skala. Det var en gigantisk anläggning som även innefattade kvarnar och stora sädesmagasin på andra ställen i staden. År 1788 var det slut på bränneriepoken i Norrtälje och sex år senare sålde kronan ut tomter och byggnader på auktion. Kommerserådet Carl Arfwedson, som ägde Norrtälje gevärsfaktori, köpte området utan att egentligen veta vad han skulle använda det till. Ett par år tjänade bränneribyggnaden som bajonettmedja, men Arfwedson letade samtidigt efter något mer lönsamt att använda anläggningen till.

Det mest lönsamma man kunde göra vid den här tiden var att starta en textilindustri. Då fick man fördelaktiga lån, garanterad avsättning och möjlighet att anställa kvinnor och barn som billig arbetskraft. Alltså startade Arfwedson tillsammans med två medintressenter Norrtälje Klädes Fabrique sommaren 1800. Avsikten var att tillverka vadmal och uniformsty, men det hela gick sämre än väntat. De sista vävarna sattes upp i fabriken 1813, sedan lades driften ner. Förlusterna blev kännbara, framför allt för Arfwedsons medintressenter.

Färgaren Abraham Appelberg hade arbetat på fabriken sedan den startade, men efter några år öppnat eget färgeri. Han köpte nu fabrikstomterna med

byggnader, maskiner och allt. Antagligen hoppades han kunna starta tillverkningen igen så småningom, men han hann avlida innan planerna kunde sättas i verket. Istället blev det hans son Carl som 1832 kunde återuppta driften och fortsätta att tillverka vadmal och ylletyg av olika kvaliteter. Carl Appelberg bodde i en stor gård mellan Tillfällegatan och Strömgatan. Där hade han också sitt färgeri i en byggnad som stod precis där Torsten Nordströms fastighet senare skulle byggas.

Appelberg var en till synes förmögen man med en kundkrets som sträckte sig bortom Uppsala och Östhammar. Hans vattentäta filter rönt stor uppmärksamhet, och han fick till och med en guldmedalj av själve kungen. Tyvärr var hans skulder ännu större än hans tillgångar och 1867, bara ett par år efter att bilden togs, tvingades han i konkurs. Året därpå hölls exekutiv auktion och fabriken maskiner skingras åt olika håll. Tomten och byggnaderna ropas in av löjtnanten Ludvig Reinhold Zetterstén, som sedan tidigare var ägare av stadens nedlagda gevärsfaktori. Han skulle med tiden låta riva den gamla fabriksbyggnaden och på dess ställe bygga en modern kvarn som drevs av vattenturbiner. Under tiden han funderade på vad han skulle göra hyrde han ut fabriken till olika entreprenörer. På 1870-talet flyttade först Norrtälje Fabriksaktiebolag in i den gamla klädesfabriken och började tillverka trådrullar och pinnstolar. Senare följde Norrtälje laggkärlsfabrik med sin tillverkning av små fjärdingar för snus och saltströmming.

Hans Landberg

Torsten Nordströms museum och stiftelse

Färghandlaren Torsten Nordström föddes 1892. Hans stora intresse var att samla. Redan som ung sade han: *"Min dröm är att få ordna ett litet museum för att visa vad en vanlig samlare kan åstadkomma"*. Efter hans död 1951 har hans dröm blivit verklighet.

Under juli och augusti visas Torsten Nordströms hem och samlingar varje måndag och torsdag för grupper om högst 15 personer. Se hemsidan www.nordstromsmuseum.se eller kontakta Norrtälje turistbyrå 0176-719 90, 0767 65 06 60 för tider och närmare information.

Museet ligger invid ån i hörnet av Lilla Brogatan och Tillfällgatan med ingång från gårdsidan.

Musikaliska soaréer

I slutet av juli hölls två mycket lyckade och uppskattade föreställningar på museet. I ett försök att åter skapa stämningen i 1800-talets musikaliska och litterära soaréer hölls "Soaré i färghandlarens salonger" med sopranen Himani Grundström, ackompanjerad av Hanna Vigren på tvärflöjt. Borgarhemmens musikaliska soaréer var, före radio och tv, den kulturella livsnerven i de flesta svenska småstäder, och även om sommarens arrangemang var oerhört mycket mer professionellt, gav det ändå en glimt av hur det kunde låta och kännas.

Genom färghandlarens kamera del 2

Nu finns även andra delen av Torsten Nordströms gamla smalfilmer tillgängliga på dvd. Sedan ett par år har arbetet pågått med urval och redigering av det omfattande filmmaterial som Torsten lämnade efter sig vid sin död.

I november 2013 var första delen klar att visas och i höstas hölls premiärvisning av del 2 i mer än fullsatta lokaler i Rodenkyrkan. Del 2 handlar om 1940-talet och tiden ett litet stycke in på 1950-talet. Arbetet med del 3, som kommer att handla om 1950- och 60-talet är redan i full gång. Trots att Torsten Nordström var död fortsatte andra att dokumentera staden i Torstens anda, och fortfarande stod Nordströms färgaffär i centrum. Årets filmer visades traditionsenligt varje skyltsöndag före jul i färghandelns skyltfönster mot Strömgatan. Torsten filmade gärna människor och hans tanke var säkert att så många som möjligt skulle få en chans att se sig själva på vita duken i skyltfönstret.

I del 3 får vi i ett lite längre inslag följa hur kvarteret Pelikan mellan Posthusgatan och ån jämnas med marken av grävskoporna och hur de nya mexitegellängorna växer fram. Vi får också bland mycket annat se invigningen av det nya färjeläget och hur den första färjan hälsas av flaggor och musikkår.

Filmerna - del 1 och del 2 - kostar 120 kr styck och finns att köpa på Torsten Nordströms museum, Pythagoras Industrimuseum, Norrtälje museum och Norrtälje turistbyrå.

Almanackan 2015

Stockholms läns hembygdsförbunds almanacka har i år temat Textila redskap. Många bilder i almanackan visar som vanligt föremål ur Torsten Nordströms samlingar. Almanackan kostar 100 kronor och kan köpas på museet eller genom Kerstin Sandberg tfn 070 542 89 30.

Textila redskap
Almanacka 2015

Roslagens Fornminnesförening

c/o Kerstin Sandberg
Domherrevägen 6A
761 61 Norrtälje

B Föreningsbrev

Porto

Roslagens Fornminnes- och Hembygdsförening

Föreningen bildades 1918 för att vårda, bevara och sprida kunskap om Roslagens historia. På senare tid har föreningen alltmer kommit att fungera som en hembygdsförening för Norrtälje stad.

Föreningen är dessutom stiftare av Roslagsmuseet och Torsten Nordströms museum.

Som medlem får du varje år programbladet hemskickat och kan utan kostnad delta i föreningens arrangemang om inte annat anges. Dessutom stöder du Roslagsmuseet och blir en kulturperson bland andra kulturpersoner i Norrtälje.

Årsavgift

Årsavgiften är 100 kronor per person och lägger du till ytterligare 100 kronor får du dessutom tidningen Ledungen som ges ut av Stockholms läns hembygdsförbund. Den kommer ut med fyra påkostade och innehållsrika nummer per år. Möjligheten för nya medlemmar att få Ledungen gäller bara den som blir medlem under början av året.

Betala avgiften på **bankgiro 631-9925** helst före den 31 mars, och glöm inte att skriva ditt namn.

Styrelsen fram till årsmötet 2015

Anders Thornström ordförande 076 314 16 87

Hans Landberg vice ordförande 0176 146 10

Kerstin Sandberg skattmästare 070 542 89 30

Lena Jonsson sekreterare

Bengt Carlsson 0176 130 37

Margareta Jersild 0176 132 72

Thomas Malmström 0176 22 46 26

Mail:

roslagensfornminne@gmail.com

Hemsida:

www.hembygd.se/roslagen

Magasinet vid Strömgatan

Det gamla magasinet vid Strömgatan ingår i Torsten Nordströms museum och är en del av stadskärnans omistliga kulturmiljöer. Sedan flera år har det blivit alltmer uppenbart att något måste göras för att förhindra att byggnaden förfaller. Taket är i dåligt skick och gaveln mot ån har ett par dåliga stockvarv där en bod tidigare anslutit mot fasaden.

Länsstyrelsen beviljade i höstas bidrag till en restaurering med motiveringen: "Nordströmska gården har höga kulturhistoriska värden, beskrivna åtgärder är angelägna och bevarar en äldre numera tämligen ovanlig magasinsbyggnad i stadsmiljö."

Arbetet kan komma igång så snart kommunen beskurit det stora träd som i dag växer in över magasinet till skada för både taket och fasaden.

Magasinet, som står på en tunnvalvd källare, är en gammal visthusbod som en gång ingick i gårdsmiljön vid den Appelbergska gården. Vid mitten av 1800-talet var den en del av en uthuslänga som avgränsade Carl Appelbergs tomt från resten av kvarteret, och som sträckte sig hela vägen från ån till Källgränd.